

З усіх місцевостей, якими ми подорожуємо за життя, країна дитинства, без сумніву, найнеймовірніша. Територія, що з точки зору дорослого здається простою, мирною й барвистою країною мрій, ігор та вразливості. Це дивно. Кожен колись був жителем цієї країни, але чомусь нам важко згадати й реконструювати її без старих знімків, на яких бачимо себе із віддалі часу, ніби ці діти — інші особи, а не ми в іншому часі.

Як ми мислимо й сприймаємо світ до того, як навчимося мови, щоб це описати? І якщо вже на те пішло, звідки дізнаємося значення слів без словника? Як нам узагалі вдається засвоїти премудрості граматики й синтаксису до трьох років, у період несформованого мовлення?

У цьому розділі я спробую окреслити план подорожі від дня, коли людина з'явилася на світ, до часу, коли її мовлення й мислення стають «дорослими». Траекторію змодельовано завдяки розмаїттій апаратурі, різним методам та інструментам. До них належать, зокрема, реконструкція мисленнєвих процесів із поглядів, жестів і слів і ретельні студії мозку, який робить нас самими собою.

Ми переконаємося, що немовлята з першого дня життя формують складні абстрактні уявлення. Звучить неймовірно, але вони володіють поняттями зі сфери математики, мовлення, моралі, навіть наукового та суспільного мислення. Ця сукупність вроджених інтуїтивних знань структурує все, що вони засвоють — і кожен із нас, дорослих, уже засвоїв — у соціальному, освітньому та родинному середовищах у дитинстві.

Також виявимо, що когнітивний розвиток — це не лише набуття нових вмінь і знань. Якраз навпаки, для цього часто потрібно зруйнувати навички, які заважають демонструвати своєні знання.

Параодоксально, але іноді дітям складніше не опанувати нові поняття, а взяти під контроль уже наявні.

Я помітив, що дорослим часто не вдається нормально намалювати немовлят: ми не розуміємо, що пропорції їхнього тіла кардинально відрізняються від наших. Наприклад, долоні набагато менші за голову. Нам складно бачити немовлят такими, якими вони є насправді, і це анатомічна метафора того, що в когнітивній сфері відчути дуже важко: немовля — це не маленька копія дорослого.

Зазвичай для простоти ми говоримо про дітей у третій особі, помилково вважаючи, що між нами є певна дистанція, що вони не ми. Оскільки мета цієї книжки — подорож до найпотаємніших закапелків людського мозку, то перша екскурсія — до світу дитини, якою кожен із нас колись був, — відбудеться від першої особи, щоб детально висвітлити, як ми мислили, відчували й розуміли світ у часи, які не можемо згадати лише тому, що ця частина нашого досвіду приречена на забуття.

Формування понять

Наприкінці XVII століття ірландський філософ Вільям Моліньє запропонував своєму другові Джону Локку такий мисленнєвий експеримент:

- ▶ Уявімо дорослого чоловіка, який народився сліпим і навчився на дотик розрізняти куб і кулю [...]. А тепер припустімо, що ці

фігури лежать на столі й сліпий дістає здатність бачити. Запитання: чи зможе він, лише подивившись, але не торкаючись фігур, розрізнати їх вказати, де куля, а де куб?

Зможе чи ні? Я багато років запитував про це в людей і виявив: переважна більшість упевнені, що ні. Вони вважають, що першому візуальному досвіду потрібен зв'язок зі вже засвоєним через дотик. Тобто людині необхідно одночасно торкатися й дивитися на кулю, щоб зрозуміти, що плавний вигин під пальцями відповідає округлій на вигляд поверхні.

Набагато менше людей упевнені, що попередній тактильний досвід може перейти у візуальний режим. А отже, сліпа людина відрізить кулю від куба, якщо зможе бачити.

Джон Локк, як і більшість, думав, що сліпому доведеться вчитися бачити. Тільки дивлячись на об'єкт і торкаючись його одночасно, він зрозуміє, що між цими відчуттями існує зв'язок. Задобитися своєрідний «переклад», оскільки кожен сенсорний регистр говорить свою мовою, а абстрактне мислення виступає словником, який співвідносить тактильні й візуальні «слова».

Для Локка і його послідовників-емпіrikів мозок новонародженого — порожня сторінка, *tabula rasa*, готова до того, щоб на ній писали.

Досвід перетворює й надає їй форми, а поняття з'являються, лише навіть діставши назву. Когнітивний розвиток починається з чуттєвого досвіду в зовнішньому світі, а з розвитком мовлення потребує тонкощів для тлумачення все глибших та складніших компонентів людського мислення: любові, релігії, моралі, дружби й демократії.

Емпіризм спирається на природничі уялення. Тому не дивно, що він був настільки популярним і домінував у філософії свідомості із сімнадцятого століття до епохи видатного швейцарського

психолога Жана Піаже. Проте реальність не завжди інтуїтивно зрозуміла: мозок новонародженого — не *tabula rasa*. Якраз навпаки. Ми народжуємося з готовими механізмами концептуалізації.

- ▶ Пересічне обґрунтування за філіжанкою кави не витримує перевірки простим експериментом психолога Ендрю Мельтцоффа, який модифікував запитання Моліньє, перевірив його й заперечив здогад емпіrikів. Замість кулі й куба він використав два дитячі смочки: один гладенький і круглий та другий нерівний, із виступами. Метод простий. В цілковитій темряві дитині дають смоктати один зі смочків. Після цього обидва кладуть на стіл і вмикають світло. Немовлята прискіпливіше дивляться на смочок, який щойно тримали в роті, демонструючи таким чином, що впізнають його.

Елементарний експеримент руйнує міф, який існував понад триста років. Він засвідчує, що новонароджений після одного лишення тактильного контакту з об'єктом (у цьому віці діти отримують тактильний досвід за допомогою рота, а не рук) уже має уявлення, як цей об'єкт виглядає. А ще такий дослід заперечує поширену думку батьків, що погляд немовлят постійно блукає десь далеко й відірваний від реальності. Як ми упевнимося далі, психічне життя дітей насправді більш насычене й багатогранне, ніж ми вважаємо. Вони просто не вміють про це розповісти.

Атрофована і постійна синестезія

Наперекір нашій інтуїції експеримент Мельтцоффа відповідає на запитання Моліньє ствердно: так, новонароджені розрізняють два об'єкти, які доти сприймали тільки на дотик. Але чи буде так